

ТАРАН Я. А.

Воєнно-дипломатична академія

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В СУЧАСНІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ

The issue of forming of the peculiarities function and Diaspora classification under the contemporary conditions still acute. The problem of Ukrainian Diaspora research content recommendations for specialists in foreign affairs sphere.

Збройні конфлікти, глобалізаційні процеси, кризові явища призводять до того, що нині в світі набирають обертів міграційні процеси. Багато людей з тих чи інших причин залишає батьківщину і вимушено чи добровільно виїздить до інших країн. Згідно зі статистикою, протягом останніх 50 років чисельність міжнародних мігрантів збільшилася майже в тричі. Якщо в 1960 р. у світі налічувалося 75,5 млн. чоловік, що проживають за межами країни свого народження, то в 2000 р. – 176,6 млн., а на кінець 2009 р. їх стало вже 213,9 млн. За оцінками експертів ООН, сьогодні кожний 35-й житель земної кулі є міжнародним мігрантом, а в розвинених країнах – уже кожен десятий [1].

У нових для себе умовах проживання емігранти прагнуть заручитися підтримкою представників своєї етнічної (національної) групи, які вже «освоїлися» в країні проживання. Намагаючись підтримувати один одного, вони об'єднуються в общини, які зазвичай формуються за національним чи етнічним принципом. При цьому нові потоки міграції можуть приєднуватися до вже створених об'єднань (діаспор) або утворювати нові. Історія знає безліч прикладів того, який вплив має діяльність таких формувань на загальне становище в державі (як позитивний, так і негативний). Нещодавні події у Франції є негативним прикладом нехтування державою інтересів національних меншин. Позитивним прикладом є діяльність представників

окремих національних меншин які, володіючи значними фінансовими ресурсами, лобіюють інтереси своєї етнічної батьківщини [2].

Для визначення певної національної групи (як правило, меншини), що мешкає поза межами своєї історичної батьківщини, широко вживається термін «діаспора». Це поняття дещо більш широке ніж об'єднання людей за етнічною чи національною ознакою. Не маючи на меті дати визначення поняття «діаспора», лише зауважимо, що існують певні особливості, притаманні життєдіяльності, культурі, побуту тощо, які відрізняють діаспору від меншини. Як справедливо відзначає віце-президент Інституту національної стратегії (РФ) А. Ю. Мілітарьов, у сучасній літературі цей термін досить довільно застосовується до різних процесів і явищ, з «вкладанням» у нього того смислу, який вважається за потрібне тим чи іншим автором чи науковою школою [1].

Необхідно зазначити, що існує декілька підходів до класифікації діаспор та об'єднань етнічних представників не титульної нації країни, які можна вважати діаспорою. Класифікаційними ознаками можуть бути часові терміни утворення, їх чисельність, географічні ознаки тощо.

Так, згідно з твердженнями професора Єрусалимського університету Г. Шиффера [1], чисельність найбільшої з так званих «історичних» (тобто тих, що існують з давніх часів) діаспор – китайської – становить на цей час 35 млн. чоловік, індійської – 9 млн., єврейської та циганської – по 8 млн., вірменської – 5,5 млн., грецької – 4 млн., німецькою – 2,5 млн. чоловік. Найчисельнішою із «сучасних» діаспор є афро-американська, яка налічує понад 25 млн. чоловік. Також до сучасних діаспор відносять курдську – 14 млн., ірландську – 10 млн., італійську – 8 млн., угорську та польську – по 4,5 млн., турецьку та іранську – по 3,5 млн., японську – 3 млн., ліванську (християнську) – 2,5 млн. осіб тощо [1].

Незважаючи на те що у науковців немає єдності в тлумаченні терміну «діаспора», можна виділити спільні характерні ознаки її класифікації.

Зокрема, С.А. Арутюнов, С.Я. Козлов розрізняють діаспори за часом їх утворення, поділяючи на старі, відносно молоді та зовсім нові. До старих вони відносять ті діаспори, які функціонували з часів Середньовіччя: єврейську, грецьку, вірменську діаспори в країнах Європи і Західної Азії, китайську та індійську в країнах Південно-Східної Азії. До відносно молодих, на думку цих науковців належать турецька, польська, алжирська, марокканська, корейська, японська діаспори. До зовсім нових – діаспори, які формуються гастарбайтерами (вихідцями з Палестини, Індії, Пакистану, Кореї) у нафтових державах Персидської затоки та Аравійського півострова з початку 70-х років [1].

Як вважає В.Д. Попков, усі діаспори можна розділити на класичні і сучасні. До класичної діаспори він відносить єврейську, яку вважають першою в світі [3].

Необхідно визнати, що більшість дослідників доводить, що власне поняття «діаспора» спирається або навіть походить від моделі єврейської діаспори. У. Сафран називає розсіювання євреїв ідеальним типом діаспори. Х. Тололян, згадуючи євреїв, говорить про класичну модель діаспори. А. Ашкеназі також пише про євреїв як про класичну діаспору, наголошуючи на тому, що вони жили в цьому стані близько 2500 років [3].

Крім єврейської і вірменської діаспор, у яких дослідники знаходять дуже багато спільного, до класичної моделі відносять також низку етнічних груп. На думку Г. Шеффера та Х. Тололяна, до таких діаспор можна віднести, наприклад грецьке розсіювання; У. Сафран говорить про циганську, палестинську і кубинську діаспори; М. Дабаг і К. Платт відносять до класичної діаспори і китайське розсіювання; для Р. Марієнстраха китайці і цигани також є типовими діаспорами, А. Ашкеназі до китайців додає ще й індійців. Більш того, Е. Скіннер взагалі не згадує вірмен і порівнює єврейську, африканську, індійську, китайську та ірландську діаспори [3].

Британський соціолог, професор університету Уорвік, Р.Коен, виділяє чотири типи діаспор: діаспори-жертви (єврейська, африканська, вірменська,

палестинська), трудові діаспори (індійська), торгівельні (китайська) та імперські (британська, французька, іспанська, португальська) [1].

Спираючись на класифікацію Г. Шеффера, можна виділити такі специфічні типи діаспор:

«бездомні» діаспори, ті, які не мають «своїх» держави (курди, палестинці і цигани);

«дрімаючі» діаспори (американці в Європі і Азії, скандинави у США) [1].

В основу класифікації діаспор, яку пропонує професор Вісконського університету (США) Дж. Армстронг, покладено характер їх взаємодії з багатоетнічною державою, в якій вони проживають. Він виділяє два типи діаспор: «мобілізовані» і «пролетарські».

«Мобілізовані» діаспори мають тривалу і непросту історію, вони склалися століттями. Ці діаспори мають здатність до соціальної адаптації і тому глибоко вкорінилися в суспільство, яке їх прийняло. Як наголошує Дж. Армстронг, «хоча щодо становища, яке вони займають у суспільстві, ці діаспори не кращі ніж інші етнічні групи мультиетнічних держав, але порівняно з ними вони мають низку матеріальних і культурних переваг». До категорії «мобілізованих» діаспор Дж. Армстронг відносить насамперед єврейську (він називає її архетипною, первісною діаспорою) і вірменську. «Пролетарські» діаспори – молоді етнічні общини, які виникли нещодавно. Так, Дж. Армстронг вважає їх «невдалими продуктом сучасної політики» [1].

Для класифікації української діаспори можна застосувати такі класифікаційні ознаки: за характером утворення, за географією розселення, за особливостями формування та за чисельністю.

За характером утворення українську діаспору умовно можна розділити на діаспору, що утворилася в результаті зміни кордонів, та діаспору, яка утворилася в результаті еміграції. До першої категорії можна віднести так зване автохтонне населення. Автохтони (з грецької – місцевий) - корінні жителі країни чи місцевості, інша назва – аборигени [4,с. 43].

Автохтонами називають також «закордонних українців» – частину українців у країнах суміжних з Україною держав, які проживають на етнічних землях (не нових для них, а споконвічно українських), які опинилися за межами етнічного ядра внаслідок зміни кордонів. [2]

Автохтонне поселення поділяється на поселення, яке опинилося в пострадянських державах (Білорусії, Росії, Молдові) і поселення в країнах Східної Європи (Польщі, Словаччині, Румунії) [3].

Іншу категорію української діаспори, еміграційну відповідно до напрямів еміграційних процесів у різні часи, можна умовно розділити за географічним принципом: східна українська діаспора – нові незалежні держави, що виникли на пострадянському просторі (Російська Федерація, Казахстан, Молдова, Білорусь, країни Середньої Азії, Закавказзя, Балтії); західна українська діаспора – Північна Америка (США, Канада), Південна Америка (Аргентина, Бразилія та ін.), Австралія, Західна Європа (Великобританія, Німеччина, Франція, Італія та ін.), Центральна і Східна Європа (Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія та ін.), Азія за межами колишнього СРСР (Китай, Японія та ін.), Африка (Єгипет, Туніс та ін.) [2].

Беручи до уваги особливості розселення, східну діаспору можна розділити на такі категорії:

українці в смузі етнічних кордонів, що вирізняються давністю суміжного проживання з іншими народами (російсько-українські, українсько-молдавські етнічні мішані зони);

«аграрні» українці, які протягом короткого історичного часу (кінець XIX – початок XX століття) сформували компактні етнічні масиви (Приуралля, Казахстан, Сибір, Далекий Схід та ін.);

українці, які дисперсійно розсіяні в інонаціональних масивах, а також у містах [5, с. 51; 7].

Західну українську діаспору можна розділити за типом діаспорних громад на великі (групи чисельністю понад мільйон, у Північній Америці,

Канаді); середні (групи в Південноамериканських країнах – Аргентині та Бразилії); відносно малочисельні (групи в Західній Європі – Великобританія, Франція, Німеччина); менші (кількатисячні західноєвропейські спільноти в Бельгії та Австрії); незначні (за кількістю і політичною значущістю групи в малих південноамериканських країнах – Парагваї та Уругваї, групи українців у кількох країнах Західної Європи і Південної Америки з обмеженим потенціалом) та середньоєвропейські (групи в суміжних з Україною державах – Польщі, Чехії, Словаччині та Румунії та країнах південних слов'ян [6, с.21-31; 7]).

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню діаспор, актуальним залишається питання формулювання інтегрованого, універсального визначення терміну «діаспора». При цьому, таке визначення має відображати як природу цього явища, так і особливості, що відрізняють діаспору від етнічної меншини, общини тощо.

Наявність прийнятного визначення дозволить актуалізувати класифікацію, сприятиме проведенню ґрунтовних наукових досліджень впливу діаспор на формування та реалізацію політики держав, участі представників діаспор у суспільно-політичному житті як країни проживання, так і історичної батьківщини.

Проведення досліджень проблематики української діаспори передбачає розробку рекомендацій для налагодження більш тісних стосунків України з державами, де проживає значна чисельність українців, розробку нових програм співпраці з закордонними українцями, більш ефективного використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалів української діаспори, в т.ч. й для посилення ролі України у світовому співтоваристві тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Кондратьева Т. С. [Електронний ресурс] – режим доступу до сайту:
<http://www.perspektivy.info>
2. В. П. Трощинський, А. А. Шевченко Українці у світі. – Київ, 1999. – 352 ст.
3. Сайт Володимира Кудрявцева [Електронний ресурс] – режим доступу до сайту: <http://www.tovievich.ru>
4. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство: [Навчальний посібник] – К: ВІК, 2005.
5. Бушин М. І., Чубіна Т. Д. Українці в світі. – Черкаси: Черкаський УНТЕІ, 2003.
6. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі ХХІ ст. // Українська діаспора. – 1993. – №3.
7. Чернова К. О. Еволюція української діаспори як соціокультурної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. і. наук: спец. 22.00.04